

ties karaliaus Albrechto ranka parašyta. „O rusai. — rašo J. Lomeieras, remdamasis „Laišku Chitrėjui apie rusų tikėjimą ir papročius“ („Ad Chyttraeum de Russorum religione et moribus“), — tarp krikščionių barbariškiausi, niekada lotyniškų ir graikiškų knygų neregėjo, nors graikų tikėjimu labai didžiavosi. Kelias knygas turėjo iš protėvių paveldėtas: Dovydo psalmyną, kurį vaikai mokyklose dieną ir naktį vartė (...), Naująjį Testamentą, Apaštalu darbus, visus Pauliaus laiškus, Bazilijaus, Chrizostomo, Gregorijaus Nazjanziečio homilijas (...). Tačiau ir šitas knygas veltui turėjo, nes žmonėms šventikai sekdavo tik bobiškas pasakaites“ Pirmojo J. Lomeiero knygos „De bibliothecis liber singularis“ leidimo kitoje antraštinio lapo pusėje yra rankraštinis įrašas: „Male de hoc libro judicat Struv: in Introd. ad Not. Rei lit. p. 48“ („Blogai apie šią knygą atsiliepė Struvijus veikale „Rašto dalykų pažinimo ir naudojimosi bibliotekomis įvadas“, p. 48). Nurodytame puslapyje jokių pastabų apie J. Lomeiero knygą nėra, bet 158 p. G. B. Struvijus rašo: J. Lomeieras bibliotekas suskirstė pagal regionus, tačiau plačiau aprašė senąsias, o ne naująsias bibliotekas, pastarąsias labiau paskubomis apžvelgė, negu išvardijo ir be pakankamo pasiruošimo to darbo ėmėsi“. Minėtas G. B. Struvijaus veikalas, išleistas 1754 m. Frankfurte ir Leipcige (VUB IV 23486), yra tikrai daug svaresnis už J. Lomeiero. Bet apie lietuvių ir lenkų bibliotekas G. B. Struvijus rašo tą patį, ką ir J. Lomeieras, tik dar pridėda, kad Lenkijoje nėra nei mokytų žmonių, nei daug knygų ir pastabų srityje pažymi, kad Lenkijoje dabar labiausiai klesti Zaluskų biblioteka.

Bibliotekų istorijos šaltiniai, liudijantys tam tikros epochos visuomenės kultūros raidos lygį, gali būti įdomūs ne tik knygotyrininkams, bet ir istorikams, filologams, visiems tiems, kas domisi kultūros istorija.

ELENA MACEVICIOTĖ

UNESCO KNYGININKYSTĖS VEIKLA 1982—1991 m.

UNESCO įstatų pirmojo straipsnio 2c punkte pabrėžiamas knygų vaidmuo išsaugant žmonijos kultūrinį palikimą ir skatinant visokeriopą žmonių ir tautų bendradarbiavimą¹. Knygų leidybai, platinimui, jų mainams, funkcijoms visuomenėje UNESCO visada skyrė daug dėmesio. Šioje trumpoje apžvalgoje aptariamos tik bendriausios šios veiklos kryptys per pastarąjį dešimtmetį, kuris apima 1982 m. įvykusį Pasaulinį knygos kongresą, savo ruožtu apibendrinusį 8-ojo dešimtmečio tarptautinius knygoininkystės įvykius.

Visą su knygoininkyste susijusią UNESCO veiklą per pastaruosius 10 metų galima suskirstyti į priemones ir programas, skirtas: 1) kny-

¹ Constitution of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization // Basic texts: Manual of the General Conference and the Executive Board. Paris, 1990. P. 8—9.

gai, kaip visuomeninei jėgai, nacijos raidos rodikliui, materialios veiklos produktui (daugiausia tai pasakytina apie leidybinę veiklą); 2) laisvo leidinių srauto judėjimui (leidinių platinimui, prieinamumui, mainams, prekybai ir pan.); 3) skaitytojų ugdymui, jų skaičiaus gausinimui pasaulyje (neraštingumo likvidavimo, švietimo, knygų propagandos ir skaitymo populiarinimo programos).

Kompleksiškai šie klausimai sprendžiami UNESCO programose, tarptautiniuose susitikimuose.

Tarptautinių susitikimų knygos klausimais medžiagoje, UNESCO planuose ir programose, kituose dokumentuose ir specialistų pasisakymuose išryškėja knyginkystės programų sąsajos su kitomis UNESCO veiklos sritimis, ypač su švietimo ir raštingumo platinimo pasaulyje programomis. Jose planuojamas skaitymo medžiagos, vadovėlių, knygų kalbinėms mažumoms leidimas, kaimo bibliotekų steigimas, vaikų aprūpinimas literatūra ir kitos priemonės. Daug dėmesio knygai, švietimui, skaitymui skiriama kompleksinėse programose moterims ir jaunimui. Knyga — viena iš šių socialinių grupių teisių gynimo, lygybės įgyvendinimo priemonių. Nepamirštamas knygų, spaudos vaidmuo gamtos ir visuomenės mokslams, taikos išsaugojimui. Mokslinių publikacijų, mokslinės literatūros prieinamumo visiems pasaulio mokslininkams, informacijos apie atliekamus ir jau atliktus mokslinius tyrimus ir pan. problemos nuolat yra UNESCO akiraityje. Negalima užmiršti, kad ir pati organizacija yra universalus pobūdžio leidėjas. Jos leidinių rodyklėse randame periodinių, enciklopedinių, monografinių leidinių. Publikuojami mokslo tiriamieji ir populiarinimo darbai, meno albumai ir knygelės vaikams, pasaulį aprėpiantys žinytai ir bibliografinės rodyklės, grožinė literatūra ir kt. Taigi su knygos leidybos ir platinimo problemomis UNESCO nariai ir Sekretoriato darbuotojai susiduria kasdien.

Knyginkystės programos ilgą laiką sudarė komunikacijai skirtos plano dalies poskyrį. Šitaip UNESCO pripažino pagrindinę knygų žinių perdavimo, komunikacijos funkciją. Tačiau, priėmus Pasaulinio kultūros dešimtmečio programą, nuo 1988 m. knyginkystės ir skaitymo plėtojimo priemonės planuoja Kultūros sektorius. Tuo organizacija siekė akcentuoti šių sričių kultūrinę, šviečiamąją, kultūrinio žmonijos palikimo išsaugojimo funkcijas.

UNESCO bendradarbiauja su regioniniais centrais: CEREAL — regioniniu knygų propagandos Lotynų Amerikos ir Karibų jūros baseino šalyse centru, CREPLA — regioniniu knygų propagandos Afrikoje centru. Jie padeda įgyvendinti specialias šiems regionams skirtas programas. UNESCO taip pat palaiko glaudžius ryšius su tarptautinėmis profesinėmis organizacijomis: Tarptautine knygų jaunimui taryba (IBBY), Tarptautine knygų prekiautojų asociacija, Tarptautine leidėjų federacija, Tarptautine skaitymo asociacija, taip pat tarptautinėmis rašytojų, vertėjų, žurnalistų, bibliotekininkų ir pan. asociacijomis. Su jomis keičiamasi informacija, bendrai organizuojami tarptautiniai susitikimai ir kiti renginiai, finansuojami šių profesinių organizacijų atliekami tyrimai ir leidiniai.

Viena iš didžiausių kompleksinių akcijų, palikusią gilią pėdsaką UNESCO knygininkystės veikloje, buvo 1970 metais 16-oje UNESCO Generalinėje konferencijoje paskelbti Tarptautiniai knygos metai (1972)². Tų metų programoje buvo numatyta skatinti vertėjus ir autorius laikantisi autorių teisių įstatymo, ugdyti skaitymo įgūdžius, naudoti knygas švietimui, taikiam bendradarbiavimui ir tarpusavio supratimui³. Tarptautinės profesinės organizacijos įkūrė Pagalbos Tarptautiniams knygos metams komitetą, kuris parengė Knygos chartiją⁴. Šiame darbe paskelbta dešimt principų: 1) kiekvienas turi teisę skaityti; 2) knygos — svarbi švietimo priemonė; 3) visuomenė atsako už sąlygų rašytojų kūrybinei veiklai sudarymą; 4) pajėgi knygų leidyba — šalies raidos prielaida; 5) būtina knygų leidybos sąlyga yra gera poligrafijos bazė; 6) knygų prekyba — pagrindinis leidyklų ir skaitytojų tarpininkas; 7) bibliotekos — informacijos perdavimo, žinių skleidimo, išminties ir grožio ugdymo priemonė; 8) archyvai — faktinės medžiagos saugyklos — yra literatūrinės kūrybos šaltinis; 9) laisvas knygų tarp valstybių srautas gausina nacionalinius išteklius ir skatina tarptautinį savitarpio supratimą; 10) knygos padeda taikiam bendradarbiavimui ir tarptautiniam saugumui.

Sie pagrindiniai Knygos chartijos teiginiai išreiškė svarbiausius požiūrius į knygininkystę ir pagrindinius UNESCO programos akcentus.

Tarptautiniai knygos metai tapo intensyvios knygininkystės veiklos pradžia. Knygos chartijoje išvardytų principų pagrindu 1972 m. parengta programa „Knygos visiems“, kuri buvo vykdoma ir pasibaigusi Tarptautiniams knygos metams — iki 9-ojo dešimtmečio pradžios⁵.

Pagalbos Tarptautiniams knygos metams komitetas peraugo į Tarptautinį knygos komitetą (IBC — International Book Committee), toliau besirūpinantį šios programos įgyvendinimu. Apžvelgdama jos rezultatus, UNESCO surengė nemažai tarptautinių pasitarimų knygininkystės klausimais: Lotynų Amerikos šalims (Santjage, Čilėje, 1979 m.), Afrikos šalims (Dekare, Senegale, 1981 m.), Azijos ir Ramiojo vandenyno šalims (Karačyje, Pakistane, 1981 m.), arabų šalims (Paryžiuje, Prancūzijoje, 1980 m.), Karibų jūros baseino šalims (Kingstone, Jamaikoje, 1981 m.). 1981 metais įvyko tarptautinis ekspertų susitikimas „Knygos ateitis“, kuriame buvo apibrėžti specialių sociologinių bei techninių knygininkystės tyrimų tikslai. Susirinkime numatytų mokslinių tyrimų rezultatai tapo Pasaulinio knygos kongreso pagrindu.

Pasaulinis knygos kongresas vyko 1982 m. birželio 7—11 dienomis Londone. Į jį susirinko 315 dalyvių iš 93 šalių. Pagrindinė nagrinėta tema — „Skaitančios visuomenės link“. Specialiai šiam kongresui parengta dokumentų „Knygos ir skaitymo tyrimai“ serija, kuri vėliau buvo tęsiama. Čia buvo išspausdinti skirtingose šalyse įvairių autorių atliktų tyrimų rezultatai. Be to, kongresui pateikta regioninių susiti-

² Akty Generalinjoj konferenciji. 16 sessija. T. 1. Rezolicii. Pariž, 1970. S. 54.

³ International book year 1972: A programme of action. Paris, 1970.

⁴ Charter of the book. Brussels, 1972.

⁵ Books for all: A programme of action. Paris, 1973.

kimų medžiaga. Pasauliniame knygos kongrese buvo apsvaistytos šios veiklos kryptys:

— nacionalinės knygos strategijos parengimas, įgalinantis komp leksiškai spręsti knygų leidybos ir platinimo bei skaitymo problemas

— vyriausybės vaidmuo knygų leidybos plėtojimui, skatinant vietinių autorių kūrybą, teikiant lengvatų įsigyti žaliavas, įrengimus, gauti kreditus, apmokyti knygų leidybos specialistus;

— naujų knygų leidybos ir platinimo technologijų diegimo skatinimas;

— skaitymui palankių sąlygų sudarymas visiems visuomenės sluoksniams, pradėdant ikimokyklinių amžiumi ir tęsiant per visą gyvenimą, apimant visas skaitytojų grupes — mažaraščius, kalbines mažumas, imigrantus, akluosius ir kt.;

— tarptautinio bendradarbiavimo kuriant nacionalines knyginkystės sistemas skatinimas;

— knygų srauto per valstybių sienas didinimas rengiant ir ratifikuojant tarptautinius susitarimus ir standartus, šalinančius knygų mainų barjerus visame pasaulyje⁶.

Kiekvienai kryptčiai plėtoti nacionaliniu ir tarptautiniu mastu parengtos rekomendacijos. Kongresas taip pat priėmė ir patvirtino „Londono deklaraciją: skaitančios visuomenės link“, kreipimąsi į visus, kurie rūpinasi sukurti visuomenę, ne tik turinčią „knygų visiems“, bet kurioje visi gali skaityti ir suvokia knygas ir skaitymą kaip būtiną ir pageidaujama kasdienio gyvenimo komponentą. Knygos kongreso diskusijoje aptarti įvairūs klausimai. Tačiau visi priėjo bendrą išvadą: kad ir kokios būtų problemos ar jų sprendimo būdai, nepaprastai didelę įtaką knyginkystės ir skaitymo plėtočiai turi vyriausybės požiūris į šias sritis ir jų atžvilgiu vykdoma nacionalinė politika. Tai nereiškia, kad viską turi spręsti ir finansuoti vyriausybės arba kad kiti subjektai atleidžiami nuo atsakomybės ir būtinybės veikti. Tačiau nuo valstybės ir visuomenės požiūrio, noro ir pasirengimo padėti, pašalinti kliūtis reikštis visuomenės narių, knygų leidėjų, bibliotekų, mokyklų iniciatyvai šiose srityse priklauso teigiamu pokyčių sparta ir mastas.

Po Pasaulinio knygos kongreso įvyko penki tarptautiniai regioniniai susitikimai (1982—1984 m. — Lotynų Amerikai, Afrikai, Azijai, Europai ir arabų šalims), kuriuose aptarta, kaip taikyti rekomendacijas konkrečioms šalims ir regionams, iškeltos jų specifinės problemos, ieškota būdų ir išteklių knygų leidybos, bibliotekų, skaitymo bei raštingumo programoms įgyvendinti. 1986—1989 m. šiuose regionuose, talkinant UNESCO, įvyko dar keturi tarptautiniai susitikimai, skirti nacionalinėms knyginkystės programoms bei planams priimti ir įgyvendinti regiono šalyse. 1990—1993 m. UNESCO planuose numatoma dar kartą surengti regioninius seminarus bei konsultacijas, kuriuose bus nagrinėjami knygų judėjimo klausimai. Regioniniai knyginkystės seminarai atlieka dvi funkcijas: jų metu surenkami duomenys, apibendrinami praktinės

⁶ „Towards a reading society“ — Theme of UNESCO World Congress on Books // Book promotion news. 1982. N. 28. P. 1—2.

veiklos ir mokslinių tyrimų rezultatai, kurių pagrindu išsiaiškinamos pasaulinės šios srities problemos ir rengiama medžiaga, apibendrinanti knyginkystės tendencijas pasauliniu mastu; sukonkretinamos ir pritaikomos vietinėms įvairių regionų bei šalių sąlygoms, interesams, galimybėms tarptautinių organizacijų rekomendacijos ir programos.

Be kompleksinių regioninių tarptautinių pasitarimų, UNESCO rengia simpoziumus, skirtus vienai kuriai nors problemai, seminarus ar kursus įvairių knyginkystės sričių specialistams mokyti. Per metus organizuojami maždaug vienas pirmojo tipo ir 2–3 antrojo tipo renginiai.

Pirmoji UNESCO knyginkystės veiklos kryptis apima nacionalinės knyginkystės politikos, knyginkystės raidos planavimą šalyje, knygų leidybos bazės stiprinimą, įskaitant bendras (keliu šalių) leidybos programas, naujų leidybos tendencijų tyrimą, technologijų diegimą, autorių bei vertėjų, ypač rašančių kalbinėms mažumoms, skatinimą, knygų leidybos bei prekybos kadru rengimą, jų profesinio meistriškumo tobulinimą, ISBN naudojimą, kitų tarptautinių standartų diegimą. Parama šioms sritims sudaro pagrindą kitoms dviem veiklos kryptims bei tarptautinėms programoms įgyvendinti.

UNESCO padeda kurti nacionalines knygos tarnybas, kurios konsultuoja vyriausybes knyginkystės plėtojimo klausimais, koordinuoja knygų leidybos ir prekybos įstaigų darbą, renka spaudos statistiką. Nuo 1987 m. UNESCO per dvi metus biudžetinį laikotarpį padeda įkurti 3–4 tokias tarnybas, siūsdama savo konsultantus, rengdama nuostatus, skirdama finansų. Analogiška pagalba teikiama ir geografiškai, bendros kultūros ar kalbos susietų šalių leidybos programoms įgyvendinti. Jos buvo svarbiausios 1982–1986 m. Tais atvejais UNESCO ne tik teikia konsultacinę bei finansinę paramą, bet ir siunčia atsilikusioms šalims techninę įrangą. Per 1988–1989 m. tokią paramą gavo septynios Lotynų Amerikos, Afrikos ir Azijos šalys.

Ypač stengiamasi, kad knygose atsispindėtų UNESCO ginami idealai: žmonių lygybė nepriklausomai nuo rasės, tikėjimo, lyties ir pan., taikos ir tarptautinio saugumo idėjos, skirtingų kultūrų lygiavertiškumas, pasaulio įvairovė ir kt. Tuo tikslu rengiamos rekomendacijos, seminarai, skiriamos literatūrinės premijos, atsižvelgiant ne tik į autorių meistriškumą, bet ir į anksčiau minėtus dalykus.

UNESCO nuosekliai vykdo autorių teisių gynimo politiką. Jau 1952 m. buvo priimta Visuotinė autorių teisių konvencija. 1989 m. ją buvo pasirašiusios 82 valstybės. Konvencija nuolat atnaujinama, papildoma ir pataisoma. Leidžiamas autorių teisių biuletenis „Copyright bulletin“.

Nuolat rūpinamasi knygų leidybos, prekybos specialistų rengimu, jų kvalifikacija. UNESCO ne tik organizuoja kursus ir seminarus, oet ir skiria stipendijas besivystančių šalių atstovams, siunčia ekonomiškai stiprių šalių specialistus mokyti žmones vietoje. Vienas iš svarbiausių UNESCO tikslų — sukurti prielaidas pačioms Azijos, Afrikos, Lotynų Amerikos šalims rengti specialistus. Todėl ypač daug dėmesio kreipiama į dėstytojų iš šių šalių rengimą, mokymo bazės stiprinimą. Per pastarąjį dešimtmetį UNESCO baigė knygų leidybos, jos valdymo, knygų

prekybos, reklamos vadovėlių seriją. 1990 m. išleido „Knygų leidybos verslo“⁷ vadovėlį, kurį iki tol jau išbandė ir teigiamai įvertino įvairių besivystančių šalių dėstytojai ir studentai. Šiuo metu kelią į gyvenimą skinasi naujas vadovėlis — „Rankraščio parengimas publikuoti“.

Antroji UNESCO veiklos kryptis, kurios tikslas — garantuoti laisva subalansuoto spaudinių srauto judėjimą, įgyvendinama labai įvairiais metodais. Vienas iš svarbiausių — tarptautinių sutarčių ir standartų rengimas, kad būtų pašalintos kliūtys, pasitaikančios spaudinių kelyje. 1950 metais parengtas Florencijos susitarimas ir jį papildantys protokolai dėl švietimo, mokslo ir kultūros medžiagos importo. Jis nustato sumažintus maito mokesčio tarifus tokio pobūdžio spaudiniams. 1989 m. šį susitarimą buvo pasirašiusios 79 šalys. UNESCO yra parengusi dvi sutartis dėl leidinių mainų: Tarptautinę oficialių leidinių ir Tarptautinę leidinių mainų konvencijas (1958 m.), kurios reglamentuoja spaudinių mainų tarp skirtingų valstybių institucijų tvarką. Šias konvencijas yra pasirašiusios 48 šalys.

UNESCO įgyvendina plačią vertimų bei leidimo programą. Kasmet ji išleidžia maždaug penkiolika UNESCO reprezentacinių literatūros šedevrų kolekcijos kūrinių. Ypatingos pastangos dedamos siekiant pristatyti literatūrą, iki šiol neįėjusią į šią kolekciją, mažai paplitusiomis kalbomis parašytus veikalus, žodinę kūrybą. Be to, UNESCO skatina vertėjus ir vertimo veiklą šalyse-narėse, teikia premijas vertėjams, remia vertėjų asociacijas, organizuoja jų susitikimus ir seminarus, kursus. Kasmet išleidžiamas metininkas „Index translationum“, kuriame suregistruoti šalyse-narėse atlikti vertimai. Šioje bibliografinėje rodyklėje pateikiama duomenys iš maždaug 70 šalių. Tai puikus informacijos šaltinis apie įvairių šalių kultūrų sąveiką, vertimo lygį. Jis taip pat padeda propaguoti vertimo bei populiarius leidinius.

Prie knygos propagandos, geresnio jos platinimo daug prisideda knygų parodos. Per metus UNESCO remia bei dalyvauja 3—5 tarptautinėse ar regioninėse parodose.

Nuo 1990 m. UNESCO numatė remti ekonomiškai stiprių Vakarų šalių ir Australijos mokslines bei nacionalines bibliotekas, kurios perduoda ir padeda įsigyti mokslinę literatūrą besivystančių šalių universitetų bei nacionalinėms bibliotekoms.

Trečioji UNESCO veiklos kryptis — skaitytojų gausinimas pasaulyje. Nuo 1982 m., po Pasaulinio knygos kongreso, jai skiriamas didžiausias dėmesys. UNESCO rengia skaitymo medžiagą įvairiomis kalbomis, populiariai reguliarią skaitymą, skatina knygos vaidmens įvairiomis kultūros sąlygomis tyrimus. Prioritetas teikiamas Afrikos šalyse įgyvendinamoms programoms. Viena iš svarbiausių problemų — vaikų skaitymas. UNESCO finansuoja profesinių tarptautinių organizacijų renginius, vaikų knygos kongresus, tyrinėja mokyklų ir vaikų bibliotekų galimybes įgyvendinti švietimo programas, skiria premijas vaikų rašytojams. Kasmet rugsėjo 8 d. organizuojamas iškilmingas Tarptautinės raštingumo dienos šventi-

⁷ The business of book publishing: A management training course. Paris / London: UNESCO / Book House training Centre, 1990. 164 p.

mas UNESCO būstinėje ir jos regioniniuose padaliniuose. 1990-ieji buvo paskelbti Tarptautiniais raštingumo metais. Tų metų renginius daugelyje šalių parėmė UNESCO. Daugiau kaip 50 proc. pavadinimų leidinių, išėjusių serijomis „Knygos apie knygas“ ir „Knygų bei skaitymo tyrimai“, skirti skaitymo problemoms (1982—1991 m.).

1988 m. įsikūrė UNESCO asocijuotų bibliotekų tinklas, jungiantis masines ir vaikų bei mokyklų bibliotekas. Jo tikslas — skatinti šių bibliotekų šviečiamąją ir kultūrų suartinimo veiklą. 1989—1990 m. per šį tinklą UNESCO organizavo Tailandė vaikų literatūros parodą, kuri keliavo per visą šalį, mokydama kaimo bibliotekininkus ir mokytojus sudominti vaikus knyga. Kultūrų integravimo veiklos bibliotekose ji surengė kursus Afrikos šalims. Juose daugiausia dėmesio skirta knygų platinimo bei skaitymo problemoms.

Taigi per pastarąjį dešimtmetį UNESCO knygininkystės veiklos kryptis pasikeitė: iki 1982 m. labiausiai rūpintasi knygų gamybos procesais, o dabar akcentuojamas knygos naudojimas, jos visuomeninės funkcijos, reikšmė švietimui ir kultūrai.

VU BIBLIOTEKA F

Ž03119

20(27)